

PREGLED DEFINICIJ POJMA »SAMOSTALNIK« V IZBRANIH SLOVENSКИH SLOVNICAH

Mitja Trojar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6'36:001.4:81'367.622

V članku so predstavljene in z vsebinskega vidika ocenjene definicije pojma »samostalnik« v izbranih slovenskih slovnicaх. Sledi interpretacija definicijskih strategij, ki so jih uporabljali slovničarji.

terminologija, zgodovina jezikoslovja, slovnice, pojmi, samostalnik

The article presents an overview of definitions of the concept »noun« in selected Slovene grammars, which are then evaluated in terms of their content. This is followed by an interpretation of definitional strategies used by grammarians.

terminology, history of linguistics, grammars, concepts, noun

1 Uvod

V tradicionalni terminologiji in terminografiji, ki temeljita na onomaziološkem pristopu, ima definicija bistveno vlogo. Njuna osnovna zahteva je, da morajo biti pojmi definirani, kar med drugim pomeni, da morajo biti med sabo povsem jasno razmejeni. V dejanskih besedilih (v tem primeru slovnicaх) pa je funkcija definicij lahko tudi drugačna: predstavlja navodilo, kako prepoznati pojem.

1.1 Definicije

De Bessé (1997: 65) ločuje med terminografskimi in terminološkimi definicijami. Terminografske definicije opisujejo že obstoječe pojmovne sisteme, so rezultat dela terminografa (in/ali področnega strokovnjaka), terminološke definicije pa pojme ustvarjajo in so delo strokovnjakov z različnih področij (znanstvenikov, zakonodajalcev itn.), ki prvi klasificirajo predmete določenega področja in jih poimenujejo.¹ Za oblikovanje terminografskih definicij obstajajo številna pravila; med drugim naj bi bile razumljive, prilagojene določenemu tipu uporabnikov in naj ne bi bile krožne, tavnološke, nikalne (prim. de Bessé 1997; Vézina idr. 2009; Žagar Karer 2011). Terminografskim in terminološkim definicijam pa naj bi bilo po de Besséju (1997) skupno to, da temeljijo na pojmovni analizi, pri čemer definirati pomeni opisati, razmejiti in razločiti.² Tradicionalna terminologija v terminoloških slovarjih dopušča

¹ Med terminološke definicije prištevamo tudi tiste, ki jih strokovnjaki sicer ne ustvarijo sami, a jih prevzamejo od drugih avtorjev in nanje s tem vsaj implicitno pristajajo. Ta članek se v tem smislu osredotoča na terminološke definicije.

intenzijske, ekstenzijske ter intenzijsko-ekstenzijske terminografske definicije (gl. Wüster 1991: 33–35; Košmrlj - Levačič 2006), najpogostejše pa so intenzijske definicije, ki načeloma navajajo *genus proximum* in *differentia specifica*. Nekateri predstavniki dunajske šole ločujejo tudi med definicijo in razlago: (intenzijska ali ekstenzijska) definicija določi položaj pojma v pojmovnem sistemu, razlaga pa ne.³ Teorija pojmov, na kateri temelji tradicionalna terminologija, je t. i. klasična teorija pojmov. V klasični teoriji pojmov intenzijo pojma tvori skupek posamično nujnih in skupno zadostnih pogojev, ki določajo ekstenzijo pojma (gl. npr. Kleiber 1990; Laurence, Margolis 1999b; Uršič, Markič 2009).

2 Definicije samostalnika v izbranih slovenskih slovnica

Slovnice so za preučevanje definicij hvaležna besedilna vrsta, saj številne med njimi vsebujejo definicije, ki jih lahko opazujemo vsebinsko, tj. ocenjujemo, kako dobro definicija (intenzija) zajame ekstenzijo pojma. Uporabnik slovnice običajno predpostavlja, da so definicije natančne in pravilne, zgledi pa služijo za preverjanje, ali je uporabnik definicijo pravilno razumel. V izbranih slovenskih slovnica smo pregledali, ali definicije samostalnika ustrezajo klasični teoriji pojmov (tj. ali gre za definicije v ožjem smislu) oz. katere definicijske strategije uporabljajo. Pregledanih je bilo 14 slovnica (13 slovnica slovenskega jezika in 1 slovnica francoskega jezika) iz obdobja 1584–2000, vključili pa smo tako znanstvene kot pedagoške slovnice.⁴ Definicije so navedene v naslednji tabeli.⁵

² V tem se zrcali Wüsterjev pogled na terminologijo: »Vsako terminološko delo izhaja iz pojmov. Njegov cilj je ostra razmejitev med pojmi« (Wüster 1991: 1). Gl. tudi Temmerman 2000: 6–8.

³ Wüster govori zgolj o ekstenzijskih in (klasičnih) intenzijskih definicijah. Razlikovanje med definicijami in razlagami je sicer specifično za Felberja; o definicijah (v nasprotju z razlagami) pravi: »Definicija je ključ do vsakršnega znanstvenega dela« (Felber 1984: 160). A dodaja: »Če iz takšnega ali drugačnega razloga ni mogoče podati natančne ali popolne definicije, potem je namesto nje treba navesti vsaj približno definicijo (razlago)« (prav tam: 166). Nekoliko poenostavljeno naj tu velja, da je (intenzijska) razlaga vse, kar ni definicija *per genus proximum et differentiam specificam*, še zlasti če so v njej uporabljeni tudi pojmi iz splošnega jezika. Felber torej dovoljuje razlage, ni pa jasno, kdaj in zakaj so dovoljene. Mar pristanek na razlago ne pomeni, da pojma ni mogoče definirati? Ali potem sploh lahko govorimo o pojmu? V duhu klasične teorije pojmov verjetno ne. Je pojem, opredeljen z razlago, zato že neznanstven? V tem članku govorimo le o definicijah in ugotavljamo, ali definicije ustrezajo idealu klasične teorije pojmov. Pomembno je poudariti, da dunajska šola ne ločuje med terminološkimi in terminografskimi definicijami.

⁴ Bohorič (1584) definicije samostalnika ne navaja, pač pa le delitev na *nomen proprium* in *appellativum* (ter nadalje na *substantivum* in *adiectivum*) ter *accidentia* (gl. Ahačič 2007: 119). Definicij slovnicih pojmov prav tako ne navajata Kopitar (1808) in Metelko (1825). Prvi to utemeljuje z naslovnikom: slovnica je namenjena predvsem učiteljem in jezikoslovcem, zato je definicije zaradi dolžine besedila izpustil (Kopitar 1808: XLVII–XLVIII).

⁵ Pohlín ostaja pri obravnavi samostalnika in pridevnika znotraj imena/imenske besede (prim. Ahačič 2007: 119), zato sta pri Pohlínovih slovnica po dva navedka. Pri Toporišičevi slovnici zaradi prostorskih omejitev opredelitev samostalniške besede in samostalnika samo povzemamo oz. navajamo bistvene izseke.

Tabela 1: Definicije samostalnika v izbranih slovenskih slovnica

Slovnica in stran	Definicija
Pohlin 1768: 19	»Ein Nennwort (imęnska beffeda) ift, womit man etwas zu verftehen giebt, als <i>Buh</i> Gott, <i>Zhlovek</i> Menfch, u. f. w. ...«
Pohlin 1768: 19–20	»In der Rede aber ift es entweder Ein Selbftworte (samasvojna) oder Hauptworte, weil es für fih felbft in der Rede ftehet, z. B. <i>Svejt</i> Welt, <i>Gospa</i> Frau, u. d. Oder Ein Beywort (perftavna beff.) fo in der Rede allezeit bey einem Hauptworte ftehen muß, fonft kann es nicht wohl gefaffet werden ...«
Pohlin [1768] 2003: 209 (Prev. Jože Stabej)	»Samostalnik (<i>imęnska beffeda</i>) je to, s čimer damo kaj razumeti, kot <i>Buh</i> . <i>Zhlovek</i> itn. ...« »V povedi pa je bodisi samostalnik ali glavna beseda (<i>samasvojna</i>), ker stoji v povedi sam zase, npr. <i>Svejt</i> . <i>Gospa</i> ipd., ali pridevnik (<i>perftavna beff.</i>), ki mora biti v povedi vselej pri kakšnem samostalniku, sicer ga pač ni mogoče razumeti ...«
Pohlin 1783: 29	»Ein Nennwort (imęnska beşęda) ift, womit man etwas nennet, oder zu verftehen giebt, als: <i>Buh</i> , Gott, <i>zhlovek</i> , Menfch, <i>nębų</i> , Himmel, <i>femla</i> , Erde, u. f. w. ...«
Pohlin 1783: 29–30	»In der Rede ift das Nennwort entweder ein Hauptwort (samasvoja beşęde) weil es für fih felbft, und allein in der Rede ftehen kann; z. B. <i>svejt</i> , Welt, <i>gospa</i> , Frau, etc. Oder ein Beywort (perftavna beşęda) welches in der Rede ein Hauptwort bey fih haben muß, fonft mag man es nicht wohl faßen ...« »Imenska beseda (<i>imęnska beffeda</i>) je to, s čimer kaj poimenujemo ali damo kaj razumeti, kot <i>Buh</i> , <i>zhlovek</i> , <i>nębų</i> , <i>femla</i> itn. ...« »V povedi pa je imenska beseda bodisi samostalnik (<i>samasvoja beşęde</i>), ker lahko v povedi stoji sam zase in sam, npr. <i>svejt</i> , <i>gospa</i> itd., ali pridevnik (<i>perftavna beşęda</i>), ki mora imeti v povedi poleg sebe kak samostalnik, sicer ga pač ni mogoče razumeti ...«
Lhomond/Vodnik 1811: 7	»Imę je befed, ktira kashe eno ofębo, eno ftvar, poftavim: <i>Pierre</i> , <i>Peter</i> , <i>Paul</i> , <i>Pavel</i> , <i>livre</i> , <i>bukve</i> , <i>chapeau</i> , <i>klobuk</i> .«
Lhomond/Vodnik 1811: 101–102	»P. Kako lozhimo fojzhe od perlęga? O. Sojzhe ime pomęni eno takih rezihi, ktire fo, ino ktire imajo, ako fmęm tako ręzhi, fvoje fojftvo, to je, de fo fame sa fe nękaj al nęko bitje tako, de sa fe foję. Perlog pa ni fam ob febi, temozh je ime, ktirga pomęn, foft ino sakąjnoft nevųmimo, aku ga ne sdrushimo s' kakhnim imęnam. Kader rezhem <i>ęcolier</i> , vedó vfi od zhiga govorim, in to je fojzhe imę: kader rezhem famo <i>diligent</i> ne vedo, kaj hozhem rezihi al kam ta befeda kashe, dokler jo ne perloshim fojzhi <i>ęcolier</i> ; tedaj taka je perlog.«
Vodnik 1811: 9	»Ime je befed, ktira kashe eno ofębo, eno ftvar, poftavim: <i>Peter</i> , <i>Pavl</i> , <i>bukve</i> , <i>klobųk</i> .«
Malavašič 1849: 7	»Imę je beşęda, ktera razloči, kako se kaki oşębi, stvari, lastnosti i. t. d. pravi; pr. <i>Janez</i> , <i>konj</i> , <i>pobożnost</i> i. t. d.«
Janežič 1863: 29	»Samostavniki ali samostavno ime znači osebe in reči: <i>Vodnik</i> , <i>pesnik</i> , <i>ptica</i> , <i>gora</i> , ali pa njihov djanja in lastnosti: <i>lepota</i> , <i>ęednost</i> , <i>żetev</i> , <i>vodilo</i> .«
Šuman 1884: 126	»Samostalnik, samostalno ime, ime za se, pomeni konkretna ali stvarna imena: <i>naš konj</i> pa tuđi abstraktna t. j. v mislih posneta ali pojemška imena: <i>lepota</i> . Samostalnik se loči od priloga, ki je nesamostalen in se v slovenščini kot predmet in osebek bez samostalnika navadno ne nahaja: <i>boleń moų</i> , <i>bolnik</i> .«
Končnik 1886: 33	»Samostavno imę ali samostavniki je tisti govorni razpol, ki imenuje osebe in reči ali njihov svojstva in djanja. Prvo je stvarno (konkretno), to pa pojmovno (abstraktno).«
Breznik 1934: 70	»Z besedo samostalnik (substantiv) zaznamujemo različne predmete (n. pr. <i>učenec</i> , <i>prijatelj</i> , <i>şola</i> , <i>peč</i> , <i>svinčnik</i> , <i>strop</i> itd.) in pojme (n. pr. <i>lenoba</i> , <i>prijaznost</i> , <i>dobrota</i> , <i>milost</i> itd.).«
Bajec, Kolarič in Rupel 1956: 85	»Besede <i>volk</i> , <i>ovca</i> , <i>staja</i> itd. zaznamujejo predmete, besede <i>letu</i> , <i>vest</i> , <i>rop</i> , <i>skrb</i> itd. zaznamujejo pojme. Besede, ki jih vzdevamo predmetom in pojmom, so samostalniki.«
Toporišič 2000: 273–278	Samostalniške besede – skladenjske lastnosti : »Razlike, ki jih opažamo med navadnim in zaimenskim samostalnikom so majhne, a opazne; zato dve skupini samostalniških besed. Lahko pa za oboje rečemo, da so samostalniške besede tiste, ki so lahko goli osebek ali predmet. Da so lahko tuđi golo povedkovo določilo, povedkov prilastek in prilastek, ni značilno samo zanje (prim. pridevniška beseda) ...« (str. 274); pomenske lastnosti : »Vse samostalniške besede izražajo predmetnost (v splošnem pomenu); to je izrazito v naših točkah 1 do 3; v preostalih točkah izražajo razmerje do predmetnosti.« (str. 274); izvor : »Samostalniške besede potrjujejo svojo skupnost tuđi s svojo tvorjenostjo. So namreč tvorjene (motivirane) ali netvorjene (nemotivirane).« (str. 275); vrste samostalniških besed : samostalniki in samostalniški zaimki in njune nadaljnje delitve; druge inherentne lastnosti : spol, sklanjatev, sklon, oseba, določnost, številskost, število; konverznost in vezavnost : prehodi v druge besede, vezavnost. Samostalnik – kategorija samostalnika : spol, podspola; sklanjatve .

Kot je razvidno iz predhodne tabele, je v večini pregledanih slovníc samostalnik definiran na pomenski ravnini (glede na to, kaj poimenuje; semantična definicija), pri Pohlinu, Lhomondu/Vodniku (2. navedena definicija) in Toporišiču pa tudi skladdenjsko. Pri Pohlinu je samostalnik (*Selb/tworte/Hauptworte*) definiran skladdenjsko in v opoziciji do pridevnika (po drugi strani pa definicija termina *Nennwort/limenska befseda* (ime) bolj spominja na semantične definicije samostalnika v drugih slovnícah), tako tudi pri Lhomondu/Vodniku (2. definicija, ki nakazuje tudi pomensko odvisnost pridevnikov od samostalnikov) in pri Toporišiču.⁶

V večini pregledanih slovníc pa je samostalnik definiran na pomenski ravnini. Če navedene definicije interpretiramo kot definicije v smislu klasične teorije pojmov, ki naštevajo nujne in zadostne pogoje, tako da intenzija zajame samo tiste lastnosti, ki so skupne vsem članom kategorije, potem ugotovimo, da samostalnik v obravnavanih slovnícah ni povsem jasno definiran.⁷ Protizgledov ni težko najti: definicije so bodisi preozke (Vodnik (1811: 12) med drugim kot primera samostalnikov navaja *prepoved*, *odpoved*; Malavašič (1849: 50) govori o *glagolnem imenu*, ki je »imé iz glagola izobraženo«) bodisi preširoke ali nejasne (npr. Toporišičeva, ki govori o predmetnosti v splošnem pomenu (ali samostalnika *lepota* in *rop* označujeta predmetnost v splošnem pomenu?) in razmerju do predmetnosti (razmerje do predmetnosti izražajo tudi pridevniki, predlogi, vezniki in še kaj); pri Končniku samostalnik označuje tudi *svojstva* in *djanja*; Bajec, Kolarič in Rupel med pojmovnimi imeni naštevajo *rop* – kakšno je razmerje med glagolom *ropati* in pojmom (samostalnikom) *rop*?).⁸

6 Prim. tudi Toporišičevo (1992) definicijo samostalnika v ESJ, v kateri ni navedeno, katere skladdenjske funkcije so razločevalne, pomenske lastnosti pa niso omenjene. Pri Toporišičevi definiciji iz *Slovenske slovnice* pa bi bilo sploh bolj smiselno govoriti o definicijskem kontekstu, saj se opredelitev razteza čez več strani, (definijske?) lastnosti samostalniške besede (skladdenjske lastnosti, pomenske lastnosti itn.) pa so navedene brez hierarhizacije: čeprav je intuitivno morda najbolj prepričljiva opredelitev na skladdenjski ravni (kjer opozarja na razločevalnost glede na pridevniško besedo, nejasno pa je razmerje do glagola), bi naštevanje drugih skupin značilnosti lahko razumeli kot konjunkcijo definicijskih lastnosti, vendar pri opisu značilnosti pridevniške besede pri izvoru Toporišič (2000: 318) poudarja, da so tako kot samostalniške tudi pridevniške besede netvorjene in tvorjene, kar pomeni, da izvor ni razločevalen. To med drugim kaže na to, da je razumevanje strokovnih/znanstvenih besedil v prvi vrsti stvar hermenevtike (gl. Temmerman 2000: 54–58) in da definicija pogosto ni prinesena na pladnju, pač pa jo je treba iz besedila izluščiti z interpretacijo. Pomembno je opozoriti tudi na to, da je samostalnik pri Toporišiču vrsta samostalniške besede (kot tak podeduje njene lastnosti) in da so razlike med samostalniškimi zaimki in samostalniki navedene pri opisu samostalniške besede.

7 Tu še enkrat poudarjamo, da dunajska šola ne ločuje med terminološkimi in terminografskimi definicijami, status in funkcija razlage (gl. opombo 4) pa nista jasna. Analize smo se lotili po Wüsterju (ki govori le o klasičnih definicijah, torej iščemo samo te) in ob predpostavki, da je *samostalnik* termin, ki uspešno označuje pojem. Na ravni *genusa* smo dopustili veliko mero interpretativne tolerance (pri analizi se osredotočamo na *differentia*), gl. npr. Pohlinovo definicijo *Nennwort*, kjer je *genus* najsplošnejši možni ('ift, womit'), a je med besedne vrste uvrščen na začetku prvega dela slovnice, v slovnícah je najpogostejši *genus* 'beseda', pri Janežiču je *genus* v definiciji sploh izpuščen, tako tudi npr. v Toporišičevi slovnici (ne pa v ESJ, kjer je *genus* 'besedna vrsta'), a sta pri obeh samostalnik oz. samostalniška beseda uvrščena med besedne vrste na začetku poglavja o oblikoslovju. Bajec, Kolarič in Rupel (1956: 83) v začetku poglavja o oblikoslovju govorijo o besednih vrstah, v definiciji samostalnika pa o besedah. To pomeni, da je treba definicije interpretativno dopolnjevati oz. razlagati. S tem se potrjuje tudi upravičenost razlikovanja med terminografskimi in terminološkimi definicijami.

8 Za kritiko semantičnih definicij samostalnika gl. npr. Pullum 1999.

Toda zakaj bi slovnice navajale očitno neustrezne definicije? Deloma je treba upoštevati dejstvo, da je večina izmed teh slovnice pedagoških (gl. npr. Ahačič 2014; Legan Ravnikar 2014) in da se zato niso prvenstveno ukvarjale s teoretičnimi vprašanji in definiranjem pojmov. Poleg tega in predvsem pa je vprašljivo, ali *eksplicitna* definicija *per genus proximum et differentiam specificam* v znanosti in pri učenju/ usvajanju pojmov igra tolikšno in takšno vlogo, kot se ji pripisuje v tradicionalni terminologiji. Slovnice ne navajajo številnih primerov rabe in izjem od pravil brez razloga; iz takšnega enciklopedičnega znanja otroci (pri pouku jezikov) in tudi strokovnjaki rekonstruirajo pojem s svojimi sposobnostmi kategorizacije (slovnice so redko le sezname terminov z definicijami). Če zgornje semantične opredelitve samostalnika interpretiramo ne kot definicijo, pač pa kot hevrstiko, kako prepoznati samostalnike, »vsebinsko neustrezne definicije« niso več nesmiselne.

Tako lahko interpretiramo opredelitve samostalnika kot navodilo za prepoznavanje samostalnikov: 1. korak: določi trdo semantično jedro kategorije samostalnika (pomenske prototipe: poimenovanja oseb, stvari), 2. korak: po določitvi jedrnih samostalnikov ugotovi, katere skladenjske/oblikoslovne lastnosti imajo ti samostalniki, 3. korak: poišči še druge besede, ki imajo enake skladenjske/oblikoslovne lastnosti (ali večino teh lastnosti) kot jedrna skupina samostalnikov.

Primerljivo rešitev v okviru tipoloških študij pri identifikaciji besednih vrst ponuja A. Wierzbicka (2000), sicer s pomembnimi razlikami: za samostalnike predlaga dva univerzalna leksikalna prototipa LJUDJE in STVARI⁹ (ki pomenita to, kar pomenita v naravnem, neteoretičnem jeziku, tj. ne gre za teoretično metajezikovno pomensko posplošitev) skupaj s standardiziranimi stavčnimi konteksti, ki so prav tako izraženi z leksikalnimi univerzalijami in v katerih se pojavljata ta dva samostalnika (npr. »vsi ljudje to počnejo«, gl. Wierzbicka 2000: 291, tudi 2015). Na podlagi jezikovno specifičnih morfosintaktičnih lastnosti, ki jih izkazujeta univerzalna prototipa, se nato identificirajo tudi drugi samostalniki (ki poimenujejo npr. dejanja, stanja itn.). Jezikovnotipološka rešitev, ki jo predlaga A. Wierzbicka, lahko torej služi tudi kot podlaga za razumevanje semantičnih definicij v tradicionalni slovnici, pri čemer je treba opozoriti, da besede *stvar*, *reč*, *oseba*, ki se pojavljajo v več definicijah kot del definicijskega jezika (gl. npr. Vodnikovo, Malavašičevo, Končnikovo definicijo), niso leksikalni prototipi, pač pa že metajezikovne posplošitve; leksikalne prototipe bi morali iskati prej v ponazarjalnem gradivu (Pohlin denimo navaja samostalnik *Zhlovek*).

Čeprav si glede tega slovnice niso enotne (nekatero v definicijo vključujejo tudi pojme in lastnosti), jih večina vendarle omenja poimenovanja za osebe bodisi v definiciji (v definicijskem metajeziku – intenzijskem delu definicije) bodisi kot primerke samostalnikov (ekstenzijski del definicije); z izjemo¹⁰ Šumana¹¹ ter Toporišiča.¹² Kar

⁹ A. Wierzbicka (2000) sicer že sama opozarja na nekatere težave pri določanju leksikalnih prototipov: samostalnik s pomenom 'ljudje' ima v ruščini (in slovenščini) nadomestno osnovo, problem sinonimije (v sln. npr. razmerje med sinonimoma *stvar* in *reč*) in polisemije.

¹⁰ Bajec, Kolarič in Rupel (1956: 84–85) navajajo tudi poimenovanja za osebe (npr. *pastir*), in sicer v uvodnem sestavku, kjer so samostalniki v ležečem tisku, v definiciji pa se nanje nanašajo.

zadeva poimenovanja za stvari, je manj jasnosti že zato, ker je težje opredeliti, kaj je stvar¹³ (je *svejt* stvar?), v definiciji ali ponazarjalnih zgledih v njej pa stvari (reči) omenjajo vse slovnice, razen Pohlinovih, Šumanove, Toporišičeve. Če od definicij ne zahtevamo več, da navedejo *genus proximum* in *differentia specifica* v duhu klasične teorije pojmov, potem semantične definicije tradicionalne slovnice niso več videti tako nesmiselne. Če definicijo samostalnika v tradicionalnih slovnicaх interpretiramo kot navodilo za prepoznavanje samostalnikov, potem je definicija, ki ima zelo majhno ekstenzijo (ideal bi v tem primeru predstavljala definicija pri Lhomondu in Vodniku ter Vodniku; medtem ko so novejšje slovnice šle v smer širjenja ekstenzije), celo ustrenejša. To pa ne pomeni nujno, da npr. samostalnikov s snopom morfosintaktičnih oznak ni mogoče definirati v klasičnem smislu znotraj posameznega jezika. Zanimiva je zlasti definicija v Lhomond-Vodnikovi in Vodnikovi slovnici: ista definicija se je avtorju očitno zdela dovolj dobra (univerzalna?) za oba jezika.¹⁴

To kaže, da so nekatere tradicionalne slovenske slovnice v definicijah identificirale (tudi) semantično jedro kategorije samostalnika (tu se namenoma omejujemo, ker ne želimo preveč posploševati: pregledan je bil razmeroma majhen vzorec slovenskih slovníc in že znotraj tega vzorca trditev ne velja absolutno, poleg tega pa bi bilo treba pregledati tudi več slovníc, nastalih v drugih slovníčarskih tradicijah). Diahroni vpogled v definicijske prakse pa obenem relativizira ločevanje med definicijskimi in nedefinicijskimi informacijami (semantične definicije v tradicionalni slovnici, kritike takšnih definicij in v zadnjem času vrnitev semantičnih definicij besednih vrst), pa tudi razlikovanje med definicijami in razlagami – v duhu dunajske šole bi lahko vse navedene definicije označili prej kot razlage, vendar to o njihovi vsebinski (ne)ustreznosti še ne bi povedalo kaj dosti.¹⁵

3 Zaključek

Razmislek o naravi definicij v izbranih slovenskih slovnicaх je mišljen kot razmislek o tem, kakšna je funkcija definicij v dejanskih strokovnih/znanstvenih besedilih, pa tudi širše o zgradbi in načinu delovanja pojmovnega sistema. S tem je bil morda nakazan tudi odgovor na bistveno vprašanje tako pri diahronem pregledu

¹¹ Šuman navaja samostalnik *bolnik*, a v drugačnem kontekstu.

¹² Z upoštevanjem tako definicijskega metajezika kot primerkov samostalnika (tj. konkretnih leksemov, ki so samostalniki) se torej oddaljujemo od leksikalnih prototipov A. Wierzbicke.

¹³ Prav zato A. Wierzbicka izbere (domnevno univerzalne) lekseme iz naravnega človeškega jezika.

¹⁴ Slovenske slovnice so se v veliki meri zgledovale po tujih slovnicaх, kar pomeni, da so se slovníčarji dobro zavedali problema jezikovnega relativizma in da so se morali tako ali drugače opredeljevati do splošnojezikoslovnih in jezikovnotipoloških problemov, relevantnih za slovníčne opise slovenskega jezika.

¹⁵ Prim. tudi Felberjevo izključevalno pojmovanje znanosti, kjer je definicija (dobro se ve, katera) ključna za vsako znanstveno delo (gl. navedek v opombi 4). Semantične definicije v pedagoških slovnicaх bi lahko označili kot razlage, a so (ob ustrezni interpretaciji) lahko bolj univerzalne kot npr. znanstvena Toporišičeva, ki je (ob ustrezni interpretaciji) sicer morda najbližje definiciji, a je po drugi strani specifična za slovenščino. Poleg tega bi lahko Toporišičevo definicijo samostalnika s protiprimi zavrnili in jo po Felberju razglasili za neznanstveno. V zvezi s tem govorimo o izključevalnosti Felberjevega pojmovanja znanosti.

različnih pojmovnih sistemov kot pri sinhroni primerjavi različnih pojmovnih sistemov iste stroke: pri pregledu definicij samostalnika smo intuitivno predpostavili ekvivalenco med Toporišičevim *samostalnikom*, Malavašičevim *imenom* in Janežičevim *samostavnikom* ter sinhrono med slovenskim in francoskim samostalnikom (pravzaprav je to vzpostavil Vodnik). Že v izhodišču smo implicitno domnevali, da je te pojme mogoče primerjati, ne da bi eksplicirali, kaj sploh omogoča primerjavo dveh pojmov (istega pojma?) na dveh različnih razvojnih stopnjah znanosti¹⁶ ali v dveh konkurenčnih sinhronih pojmovnih sistemih. Prvi odgovor, ki se ponuja zaradi postulatov wüsterjanske terminologije, je naivna primerjava definicij.¹⁷ Toda kot smo videli, ni nujno, da klasične definicije (oz. to, kar je videti kot klasična definicija) zares karkoli definirajo oz. da je vse pojme sploh mogoče definirati (v smislu klasične teorije pojmov). Trdo semantično jedro kategorije je eden izmed možnih odgovorov na to vprašanje.

Literatura

- AHAČIČ, Kozma, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- AHAČIČ, Kozma, 2014: Janežič, Anton. Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo. *Corpus de textes linguistiques fondamentaux*. http://ctlf.ens-lyon.fr/n_fiche.asp?num=3482&mot_recherche
- de BESSÉ, Bruno, 1997: Terminological Definitions. Sue Ellen Wright, Gerhard Budin (ur.): *Handbook of terminology management. Vol. 1, Basic aspects of terminology management*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 63–74.
- BROWN, Keith, MILLER, Jim (ur.), 1999: *Concise encyclopedia of grammatical categories*. Amsterdam, Lausanne, New York, Oxford, Shannon, Singapore, Tokyo: Elsevier.
- COMRIE, Bernard, VOGEL, Petra M. (ur.), 2000: *Approaches to the Typology of Word Classes*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- FELBER, Helmut, 1984: *Terminology manual*. Pariz: Unesco, Infoterm.
- KLEIBER, Georges, 1990: *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical*. Pariz: Presses Universitaires de France.
- KOŠMRLJ - LEVAČIČ, Borislava, 2006: O terminološkem slovarju in njegovi izdelavi z vidika terminografske ravnine. *Jezikoslovni zapiski* 12/1. 71–87.
- LAURENCE, Stephen, MARGOLIS, Eric (ur.), 2015: *The Conceptual Mind. New Directions in the Study of Concepts*. Cambridge, Massachusetts, London, England: MIT Press.

¹⁶ V jezikoslovju stvari dodatno zapletejo še diahrono jezikovne spremembe, kar pomeni, da je treba računati tudi s tem, da se v času spreminja tudi predmet opazovanja (npr. izguba sklonov, pojav novih sklanjatev itn.).

¹⁷ Po wüsterjanski nauki je v terminologiji treba izhajati iz pojmov (onomaziološki pristop), kar pomeni, da je treba izhajati iz (klasične) definicije (intenzije pojmov). V tem primeru takoj naletimo na težave npr. pri primerjavi Pohlinovega *Hauptwort* in Toporišičevega *samostalnika*, saj imata različna že neposredno nadredna pojma (*genus proximum*). Poleg tega npr. v primeru Janežičevega *samostavnika* in Toporišičevega *samostalnika* ne bi mogli vzpostavljati/dokazovati ekvivalence pojmov tudi s pomočjo istega (podobnega) poimenovanja (semaziologije). Wüster sicer diahronijo sploh izloči iz domene terminologije: »Prednostni položaj pojmov je nujno privedel do tega, da je terminološko opazovanje jezika *sinhrono*. Za terminologijo je pri jeziku najpomembnejši pojmovni sistem, na katerem temelji« (Wüster 1991: 2). Vendar je pri tem treba upoštevati, da je Wüster sinhronijo verjetno povezoval predvsem s semantiko (onomaziologijo), diahronijo pa nasprotno s historično fonetiko. Kakorkoli že, dunajska šola o diahroniji ne pove ničesar.

- LAURENCE, Stephen, MARGOLIS, Eric (ur.), 1999a: *Concepts: core readings*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- LAURENCE, Stephen, MARGOLIS, Eric, 1999b: *Concepts and Cognitive Science*. Stephen Laurence, Eric Margolis (ur.): *Concepts: core readings*. Cambridge, Mass.: MIT Press. 3–81.
- LEGAN RAVNIKAR, Andreja, 2014: Vodnik, Valentin. Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole. *Corpus de textes linguistiques fondamentaux*. http://ctlf.ens-lyon.fr/n_fiche.asp?num=3479&mot_recherche
- PULLUM, Geoffrey Keith, 1999: Linguistic Categories. Keith Brown, Jim Miller (ur.): *Concise encyclopedia of grammatical categories*. Amsterdam, Lausanne, New York, Oxford, Shannon, Singapore, Tokyo: Elsevier. 66–70.
- TEMMERMAN, Rita, 2000: *Towards new ways of terminology description: the sociocognitive approach*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- URŠIČ, Marko, MARKIČ, Olga, 2009: *Osnove logike. 2. razširjena izdaja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- VÉZINA, Robert, DARRAS, Xavier, BÉDARD, Jean, LAPOINTE-GIGUÈRE, Micheline, 2009: *La rédaction de définitions terminologiques*. Montréal: Office québécois de la langue française.
- WIERZBICKA, Anna, 2000: Lexical prototypes as a universal basis for crosslinguistic identification of »parts of speech«. Petra M. Vogel, Bernard Comrie (ur.): *Approaches to the Typology of Word Classes*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 285–317.
- WIERZBICKA, Anna, 2015: Innate Conceptual Primitives Manifested in the Languages of the World and in Infant Cognition. Stephen Laurence, Eric Margolis (ur.): *The Conceptual Mind. New Directions in the Study of Concepts*. Cambridge, Massachusetts, London, England: MIT Press. 379–412.
- WRIGHT, Sue Ellen, BUDIN, Gerhard (ur.), 1997: *Handbook of terminology management. Vol. 1, Basic aspects of terminology management*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- WÜSTER, Eugen, 1991: *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. 3. izdaja*. Bonn: Romanistischer Verlag.

Viri

- BAJEC, Anton, KOLARIČ, Rudolf, RUPEL, Mirko, 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- BOHORIC, Adam, 1584: *Arcticae horulae succifivae*. Wittenberg.
- BREZNIK, Anton, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- JANEŽIČ, Anton, 1863: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. Celovec: Janez Leon.
- KONČNIK, Peter, 1886: *Slovenska slovnica za občne ljudske šole*. Dunaj: Cesarska kraljevska založba šolskih knjig.
- KOPITAR, Jernej, 1808: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Ljubljana: Wilhelm Heinrich Korn.
- LHOMOND, Charles-François, 1811: *Pozhétki gramatike to je Pi/meno/ti Franzoske*. Ljubljana: Janes Retzer. http://nl.ijs.si/imp/nuk/dl/NUK_10220-1811.html#div.4
- MALAVAŠIČ, Franc, 1849: *Slovenska slovnica za perve slovenske šole v mestih in na deželi*. Ljubljana: Janez Giontinit.
- METELKO, Franc Serafin, 1825: *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Ljubljana: Leopold Eger.
- POHLIN, Marko, 1768: *Kraynska grammatika*. Ljubljana: Lorenz Bernbacher.
- POHLIN, Marko, 1783: *Kraynska grammatika*. Ljubljana: Lorenz Bernbacher.
- POHLIN, Marko, 2003: *Kraynska grammatika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŠUMAN, Josip, 1884: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: tiskarna Družbe sv. Mohora.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica. 4. prenovljena in razširjena izdaja*. Maribor: Založba Obzorja.
- VODNIK, Valentin, 1811: *Pi/meno/t ali Gramatika sa Perve Shole*. Ljubljana: Janez Leopold Eger.